

KS. WOJCIECH DANIELSKI

HYMNY MARYJNE DAWNE I WSPÓŁCZESNE W ODNOWIONEJ LITURGII GODZIN

Oficjalna hymnografia liturgii rzymskiej od 1568 r. zawarta jest w *Brewiarzu Rzymskim*. Jego odnowiona przez Sobór Watykański II edycja nosi nazwę *Liturgii godzin* (jej wydanie wzorcowe opublikowano w 1970—1971 r.). Zasób hymnów *Brewiarza Rzymskiego* i ich język był przedmiotem projektu ogłoszonego w 1968¹, który oczywiście powrócił do pierwotnego tekstu hymnów, nie skażonego reformą Urbana VIII z 1643 r., wprowadzając nieznaczne poprawki lub skróty. W stosunku do ostatnich wydań *Brewiarza* z czasów papieża Jana XXIII, liczących 160 hymnów (wlicza się zawsze także „divisiones”), projekt zawierał 296 pozycji. W *Liturgia horarum* natomiast znalazło się ostatecznie 291 utworów — w tym 41 powstałych współcześnie, pozostałe zaś, jeśli nie były dotąd w *Brewiarzu*, wybrano ze skarbca dawnych (przede wszystkim średniowiecznych hymnów zgromadzonych w *Analecta hymnica medii aevi*), w większości zgodnie z projektem z 1968 r. Całość zasobu przedstawia w wykazie Anselmo Lentini², ale dotąd nie opublikowano studium na temat różnic zasobu i zawartości treściowej między hymnarium w *Liturgii godzin* a *Brewiarzem*. To właśnie zamierzam niniejszym przedstawić na przykładzie jednej grupy tematycznej hymnów: rozwój zasobu, pochodzenie nowego zbioru i przesunięcia akcentów w treści hymnów na temat Najświętszej Maryi Panny.

1. ROZWÓJ ZASOBU

a) *Brewiarz Rzymski* w swej edycji potrydenckiej (1568 r.) nie zawierał własnych hymnów na poszczególne święta maryjne. W święta: Niepokalanego Poczęcia, Oczyszczenia (Matki Boskiej Gromnicznej), Zwiastowania, Nawiedzenia, Matki Boskiej Śnieżnej, Wniebowzięcia, Narodzenia, Matki Boskiej Różańcowej i Ofiarowania — posługiwano się

¹ *Hymni instaurandi Breviarii Romani*. Manuscripti instar. Città del Vaticano 1969 (dalej cyt. HIBR).

² *Hymnorum series in Liturgia Horarum*. „Notitiae” 9:1973 s. 179-192.

wyłącznie hymnami z *Commune* (wspólnymi na święta maryjne), których zasób ustalił się już w IX w.: w nieszpórach *Ave maris stella*, w nokturnie (potem zwanym matutinum) *Quem terra, pontus, aethera*, w laudesach (porannych) *O gloriosa virginum* (od Urbana VIII 1643 r. zaczynał się: *Quem terra, pontus, sidera*). Tylko na święto Matki Boskiej Bolesnej (Siedmiu Bolesci NMP, w sobotę przed Niedzielą Palmową) od 1423 r. zastosowano sekwencję *Stabat Mater dolorosa* dzieląc ją na 3 części (*Sancta Mater, istud agas* oraz *Virgo virginum praeclara*); nadto jeszcze tylko w małym oficjum o Maryi, dla godzin mniejszych i komplety, zredagowano hymn *Memento rerum Conditor* z 3. i 7. zwrotki hymnu św. Ambrożego *Christe redemptor omnium* (od 1643: *Iesu redemptor omnium*).

b) Było to wynikiem trydenckiej zasady redukcji tekstów, jakże bogatych w średniowieczu. W świetle prowadzonych przeze mnie badań nad całością zasobu hymnów brewiarze diecezji polskich miały własne hymny — i tak (na przykładzie brewiarzy krakowskich) na święto Poczęcia NMP: *Gaude Sion quod cypressus* (Chev 6957, znany z Pragi XV w.), na Narodzenie NMP: *Gaude visceribus Mater in intimis* (Chev 7042, znany od X w.), od 1389 r. na Nawiedzenie NMP: *Assunt festa iubilaea, O Christi Mater fulgida, En miranda prodigia* (Chev 549, 12793, 5432, przypisywane przez G. M. Drevesa Janowi z Jenzstejnu), od 1475 r. na święto Matki Boskiej Śnieżnej: *Plaude caelestis civitas* (przez H. Kowalewicza³ ustalony jako utwór polski — Chev 16024, AH IV 60) i *Cantemus voce celebri* (również odkryty przez H. Kowalewicza⁴ utwór krakowski), w końcu na Ofiarowanie NMP, od 1456 r. *Praesens dies expendatur* (Chev 15311) albo *O Dei Sapientia* (Chev 12888). Tak więc w średniowiecznej Polsce (w Krakowie) było w użyciu o 9 hymnów maryjnych więcej niż w Rzymie.

c) Dopiero w początkach XVIII w. zaczął narastać zasób hymnów *Brewiarza Rzymskiego*. Na drugie święto Matki Boskiej Bolesnej w trzecią niedzielę września⁵ w 1668 r. wprowadzono 3 hymny serwity Kaliksta Palumbelli: *Iam toto subitus vesper eat polo, O quot undis lacrimarum* oraz *Summae Deus clementiae*. Za pap. Benedykta XIV wprowadzono na święto Matki Boskiej Różańcowej 3 hymny Tomasza Augustyna Ricchiniego OP (zm. 1779 r.): *Caelestis aulae nuntius, In Monte Olivis consito* oraz *Iam morte victor obrata*. W 1788 r. w *Brewiarzu* pojawił się hymn przypisywany pap. Benedykowi XIV na święto Niepokalanego Poczęcia

³ Zasób, zasięg terytorialny i chronologia polsko-lacińskiej liryki średniowiecznej. Poznań 1967 s. 120.

⁴ Tamże s. 119; W. Danielski. *Cantemus voce celebri*. EK II 1314.

⁵ Na 15 września przesunięto dopiero w 1911 r.

NMP (matutinum) *Praeclara custos virginum*, a w 1834 r. jako czwarty hymn oficjum o Matce Boskiej Różańcowej — utwór dominikanina Eustachego Sireny *Te gestientem gaudiis*. Pap. Leon XIII zatwierdził w 1888 r. oficjum o Siedmiu Fundatorach zakonu serwitów, czyli Sług Matki Boskiej Bolesnej z 3 hymnami Eugeniusza Polletiego: *Bella dum late furerent et urbes* (dalszym jego ciągiem *Sic patres vitam peragunt in umbra*), oraz anonimowym utworem z końca XVIII w. *Matris sub almae numine*. W 1891 r. ten sam papież wprowadził 3 nowe hymny do oficjum nowego święta Objawienia NMP w Lourdes (11 lutego) — jak się zdaje, dwa osobiście skomponowane — *Omnis expertem maculae Mariam*, *Te dicimus praeconio* oraz anonimowy, powstały ok. 1890 r., *Aurora solis praevia*. Był to ostatni papież, który wprowadził do liturgii rzymskiej ogromną liczbę świąt i tekstów dewocyjnych i partykularnych. Następnie w 1931 r., w 1500-lecie Soboru Efeskiego, przy wprowadzeniu święta Macierzyństwa NMP (11 października) włączono do *Brewiarza* 2 hymny pochodzące z XVIII w.: *Caelo Redemptor praetulit* oraz *Te Mater alma numinis*. W związku z ogłoszeniem dogmatu Wniebowzięcia NMP w 1950 r. wzbogacono oficjum tej uroczystości m. in. o 3 nowe hymny: *O prima Virgo prodita* (w I nieszpórach), *Surge in terris fera bruma cessit* oraz *Solis, o Virgo, radiis amicta* — Wiktora Genovesiego SI (zm. 1967), autora hymnów m. in. o Chrystusie Królu. Najpóźniej, bo w 1955 r., na zakończenie roku maryjnego, ustanowiono święto Maryi Królowej 31 maja z własnym oficjum, w którym do matutinum przeznaczono jeszcze jeden hymn W. Genovesiego: *Rerum supremo in vertice*.

d) W Polsce własne maryjne święta powstały dopiero w latach międzywojennych. W 1926 r. na święto NMP Królowej Polski 3 maja zatwierdzono oficjum, dla którego Biagio Verghetti (zm. 1941 r.) stworzył hymn do matutinum: *Dum tuos caelum recolit triumphos*, a na laudes przyjęto hymn Brandimartiego z 1898 r., przeznaczony dotąd na święto Maryi Wspomożenia Wiernych: *Te Redemptoris Dominique nostri*⁶.

W wydaniu *Proprium Poloniae* z 1938 r. ukazało się oficjum o NMP Jasnogórskiej, czyli Częstochowskiej (zatwierdzone dla paulinów w 1931 r., dla Polski w 1935 r.), z hymnami B. Verghettiego, według propozycji tematycznej paulina P. Markiewicza: *Virgo quae claro decus omne monte* oraz *O gloriosa virginum, Regina formosissima*. Oficjum o NMP Ostrobramskiej, czyli Matce Miłosierdzia, na 16 listopada, nie posiada własnych hymnów.

Wydanie *Officia propria dioecesium Poloniae* z 1962 r. dodało drugi z hymnów jasnogórskich do oficjum Maryi Królowej Polski (na laudes),

⁶ S. Wyrwas. *Dzieje kultu NMP Królowej Polski. Studium historyczno-liturgiczne*. W: *Studia z dziejów liturgii w Polsce*. T. 2. Pod red. M. Rechowicza i W. Schenka. Lublin 1976 s. 444-445.

nadto zamieściło dla diecezji kieleckiej obchód NMP Wszechpośredniczki Łask (7 maja) z hymnami: *Christus humani generis misertus* (nie ustalonego pochodzenia) oraz *Maria quae mortalium*, anonimowym utworem z 1885 r., przeznaczonym dotąd na święto NMP Nieustającej Pomocy. W tym wydaniu pojawiło się też wprowadzone do Polski (w 1957 r.) święto NMP Wspomożycielki Wiernych ze swymi hymnami: stworzonym na to święto *Saepe dum Christi populis cruentis* (anonimowy z 1818 r.) oraz hymnem znanym od IX w. na Wniebowzięcie — ostatnio spopularyzowanym jako wotywny śpiew maryjny w *Liber usualis: O quam glorifica* (Chev 13516). Niżej podpisanemu wiadomo też o lokalnych oficjach, co przypomina najlepsze wzory średniowieczne: sanktuarium na Świętej Górze w Gostyniu Wlkp. uzyskało zatwierdzenie oficjum o NMP Świętogórskiej zwanej Różą Duchowną, również z własnymi hymnami. Nie mają własnych hymnów ani święto NMP Matki Kościoła w poniedziałek po Zesłaniu Ducha Świętego, ani Patronki Stolicy, NMP Łaskawej.

2. NOWY ZBIÓR

Do tak tradycyjnego i stopniowo narastającego po nasze czasy, zasobu liturgicznej hymnodii łacińskiej o Najświętszej Maryi Pannie, liczącego 24 hymny (razem z oficjum Siedmiu Założycieli — 27), *Liturgia horarum* w 1971 r. wprowadziła zasadnicze zmiany.

a) Przede wszystkim, według zasad reformy kalendarza z 1969 r., przywrócono właściwą treść najstarszego święta maryjnego (1 stycznia), nadając mu nazwę Sanctae Dei Genitricis Mariae (Świętej Bożej Rodzicielki Maryi), w miejsce dotychczasowej Circumcisio Domini (od 1960 r. Octava Nativitatis Domini) — w związku z czym zniesiono święto Macierzyństwa NMP z 11 października (od 1931 r.). Charakter świąt Chrystusowych odzyskały dwa święta uważane dotąd za maryjne: 2 lutego — Matki Boskiej Gromniczej, czyli Oczyszczenia NMP (Purificatio BMV), odtąd nazywa się Praesentatio Domini (Ofiarowanie Pańskie) i Zwiastowania NMP, które obecnie nazywa się Annuntiatio Domini (Zwiastowanie Pańskie). Pierwsze z nich stało się pamiątką inauguracji kultu i kapłaństwa Nowego Przymierza przez ofiarę Chrystusa z samego siebie; drugie — pamiątką faktu wcielenia Syna Bożego. Ponadto, w 1960 r. zredukowany został podwójny obchód Siedmiu Bolesci NMP do wspomnienia w dniu 15 września — otrzymał on nazwę BMV Perdolentis (Najboleśniejszej). Usunięto w ten sposób obchód maryjny z wielkiego postu; z tej samej racji zdedukowano do wspomnienia obchód Matki Boskiej z Lourdes w dniu 11 lutego i Siedmiu Fundatorów zakonu serwitów (związany z kultem Matki Boskiej Bolesnej — 12 lutego, odtąd 17 lutego).

Przyjąwszy takie zasady, postanowiono ułożyć pełny zestaw po 3 własne hymny dla głównych obchodów maryjnych: uroczystości Niepokalanego Poczęcia, Bożej Rodzicielki i Wniebowzięcia, święta Nawiedzenia oraz wspomnień Matki Boskiej Bolesnej i Maryi Królowej. Po 2 hymny własne otrzymały święta: Narodzenia NMP i jerozolimskie wspomnienie Ofiarowania NMP w Świątyni, jeden hymn — wspomnienie NMP Różańcowej. Nie mają własnych hymnów wspomnienia: Niepokalanego Serca Maryi, NMP z Góry Karmel, rzymskie wspomnienie Dedykacji Bazyliki NMP (Matki Boskiej Śnieżnej) i wspomnienie NMP z Lourdes. Zbiór hymnów maryjnych do wyboru (*Commune festorum BMV*) liczy 4 hymny, dodatkowo 2 hymny przeznaczono na wspomnienie Maryi w soboty. Widać nawet w tych proporcjach ilościowych myśl podkreślenia hierarchii obchodów, dotychczas ubogaconych w hymny w sposób spontaniczny i nieuzasadniony. Razem *Liturgia horarum* liczy 29 hymnów na obchody maryjne.

b) Trzeba postawić pytanie o stosunek obecnego zasobu do dotychczasowego. Jest on bowiem znacznie ważniejszy od proporcji ilościowej — ile mianowicie hymnów *Brewiarza Rzymskiego* pozostawiono w *Liturgia horarum*.

Zacznijmy od *Commune* jako zbioru najstarszego. Pozostały mianowicie z tradycyjnym zastosowaniem hymny: na oficjum czytań (nowa nazwa dawnego matutinum) — anonimowy utwór z VII—VIII w. *Quem terra, pontus, aethera* (Chev 16347), w laudesach (dziś zaczyna się mówić słusznie: jutrzni) — jego ciąg dalszy: *O gloriosa Domina*⁷, a w II nieszpórach — hymn z VIII—IX w. *Ave, maris stella* (Chev 1889) przypisywanych Wenantemu Fortunatowi (pocz. VII w.) lub Pawłowi Diakonowi (zm. 799 r.)⁸. Jako nowy element w *Commune*, wzbogacający jego zasób, wprowadzono hymn dla I nieszpórów *Maria, quae mortalium* (Chev 11126) powstały w XIX w. w środowisku dominikańskim. Na sobotnie zaś oficjum czytań i na laudes wprowadzono do wyboru, obok powyższych, 2 fragmenty z Księgi XXXIII kończącej *Raj* w *Boskiej komedii* Dantego Alighieri (zm. 1321 r.), które w swobodnym, współczesnym przekładzie łacińskim brzmią: *O Virgo, Mater, Filia* (w. 1—9) i *Quae castitatis fulgidum* (w. 10—21); znamieną jest motywacja ich wprowadzenia: „ponieważ niewątpliwie najwyżej stoją wśród wszystkich hymnów powstałych na cześć Maryi”⁹.

Stosunkowo najmniej zmieniło się — tylko z przesunięciem o 1 strofę — w hymnach wspomnienia Matki Boskiej Bolesnej (15 września):

⁷ HIBR s. 148-149.

⁸ A. Krupa. *Ave maris stella*. EK I 1172.

⁹ HIBR s. 149-150.

pozostał tu przypisywany Jakubowi de Benedetti z Todi (zm. 1306 r.) utwór o charakterze sekwencji, podzielony na 3 części z dodawaniem przedostatniej zwrotki jako doksologii: *Stabat Mater dolorosa, Eia Mater, fons amoris* oraz *Virgo virginum praeclara* (Chev 19416). Usunięto więc XVIII-wieczne 3 hymny Kaliksta Palumbelli.

W dzień wspomnienia Matki Boskiej Różańcowej zachowano z całego zasobu 4 hymnów tylko utwór Eustachego Sireny: *Te gestienem gaudiis* (Chev 20114), przeznaczając go na laudes i nieszpory — zapewne dlatego, że ukazuje on syntetycznie całość tajemnic różańcowych, podczas gdy 3 hymny T. A. Ricchiniego każdej tajemnicy poświęcały po 1 zwrotce (zamiast nich bierze się odtąd do oficjum czytań hymn z *Commune*).

W uroczystość Niepokalanego Poczęcia NMP zachowano dotychczasowy hymn nieszporny z XVII w. *Praeclara custos virginum* (Chev 15232)¹⁰. Wprowadzono zaś do oficjum czytań hymn z 1891 r. przypisywany Leonowi XIII *Te dicimus praeconio*, dotychczas związany z oficjum Matki Boskiej z Lourdes (Chev 20095), a dla laudesów *In plausu grati carminis*, skomponowany na podstawie 2 anonimowych hymnów z XV w. *In plausu grati carminis* oraz *Exsultet caeli concio* (Chev 8731, 5816).

W uroczystość Wniebowzięcia NMP zachowano w laudesach, wprowadzony w 1950 r., hymn Wiktora Genovesiego: *Solis, o Virgo radiis amicta* — dodano 2 hymny św. Piotra Damianiego (zm. 1072 r.), na nieszpory *Gaudium mundi, nova stella caeli* (Chev 7181), a na oficjum czytań *Aurora velut fulgida* (Chev 1665)¹¹.

Na wspomnienie NMP Królowej również zachowano, jedyny z wprowadzonych w 1955 r., hymn W. Genovesiego *Rerum supermo in vertice* na oficjum czytań¹², dodając na laudesy hymn znany od IX w. na Wniebowzięcie *O quam glorifica* (Chev 13516). Na nieszpory zaś skomponowano hymn ze zwrotek utworu XII w. *Mole gravati criminum* (Chev 29686)¹³. Ten ostatni utwór miał być znany C. Blumemu tylko z brewiarza krakowskiego (XIV w. — rps BVatic 4751) i z drukowanych brewiarzy wrocławskich. Spotkałem ten utwór także w brewiarzu katedry krakowskiej z ok. 1500 r. (rps MNKrCzart 2780), gdzie stanowi rymowane czytanie I nokturnu w sobotnim oficjum *Commemoratio de Domina*.

c) Pozostałe święta maryjne nie miały dotąd hymnów własnych, cały więc poniższy zestaw hymnów w *Liturgia horarum* jest nowy.

Uroczystość Bożej Rodzicielki (1 stycznia) wypełniły hymny używane

¹⁰ W HIBR od 1788, pierwotnie przeznaczony na święto Puritatis BMV; HIBR s. 197.

¹¹ W. Danielski. *Aurora velut fulgida*. EK I 1136-1137.

¹² Lentini, jw. s. 189 (nr 236); w HIBR nie proponowano.

¹³ AH XXIV 55; według Lentiniego, jw. s. 187; AH XLVI 173.

w średniowieczu na okres Bożego Narodzenia. W nieszporych jest to hymn Prudencjusza (ok. 405 r.) — wybrane strofy z jego *Cathemerinon* (IX, 10—12, 16—21, 25—27; Chev 3902) — *Corde natus ex Parentis*¹⁴. W oficjum czytań umieszczono *Radix Iesse floruit* — wybrane strofy (4, 5, 7, 8) z hymnu *Agnoscat omne saeculum* (Chev 758)¹⁵, przypisywanego dotąd Wenantemu Fortunantowi. Na laudes zaś przeznaczono hymn *Fit porta Christi pervia* (Chev 6346), nieznanego pochodzenia i wieku, który w średniowiecznej Polsce był używany już w XII w. (spotkałem go w rps BKapKr 51, na kompletę Zwiastowania i Matki Boskiej Gromnicznej).

W święto Nawiedzenia NMP wybrano następujące hymny: na oficjum czytań anonimowy utwór z XII w. *Veni, praecelsa Domina* (Chev 21231)¹⁶, na laudes — wybrane strofy z anonimowego hymnu z XVI w. *Veniens, Mater inclita*¹⁷. Na nieszpory wreszcie — zupełnie nowy utwór, bez podania autorstwa *Concito gressu petis alta montis*¹⁸.

W święto Narodzenia NMP dla oficjum czytań i nieszporych sporządzono z 3 hymnów św. Piotra Damianiego (*Beata, Maria Virgo* i *O singularis* — Chev 2328, 11146, 13738) hymn *Beata Dei Genitrix*¹⁹. Na laudes przeznaczono, znany już w X w. hymn *O sancta mundi Domina* (Chev 13691).

W końcu na oficjum czytań wspomnienia Ofiarowania Maryi zamieszczono anonimowy utwór z XIV w., znany jako *Iubilus aureus BMV* (Chev 18032), z którego 100 strof wybrano pięć (1, 26, 43, 97 i 4): *Salve, Mater misericordiae*, dobierając je do tematu Matki Łaski Bożej. Na laudes przeznaczono anonimowy hymn, znany w XII-XIII w. (wybierając strofy 1, 4, 6, 8) *Maria, Virgo regia*²⁰.

d) Z projektowanych w *Hymni instaurandi Breviarii Romani* nie weszły do *Liturgia horarum* następujące utwory maryjne: wspomniane 3 hymny o Matce Boskiej Różańcowej i 2 — o Matce Boskiej z Lourdes oraz na święta Niepokalanego Poczęcia utwór Adama ze Św. Wiktora *Salve, Mater Salvatoris*, na Zwiastowania *Missus ab astris Gabriel in-*

¹⁴ Te same strofy stosowano na kompletę Bożego Narodzenia, także w Polsce i na Węgrzech (wg badań własnych). W. Danielski. *Corde natus ex Parentis*. EK III 589.

¹⁵ W. Danielski. *Agnoscat omne saeculum*. EK I 181. W średniowieczu na nokturn i laudes Bożego Narodzenia, obecnie na Zwiastowanie zwrotki 1, 2, 3 i 6 (por. HIBR s. 74, 126). W ślad za A. Lentinim (jw. s. 181 nr 16 i 189 nr 229) należałoby odrzucić autorstwo Wenantego Fortunata (*ignotus*).

¹⁶ HIBR s. 203.

¹⁷ Lentinini (jw. s. 191 nr 277) podaje, że z hymnu opublikowanego w AH XLIII 49 wybrano zwr. 2, 3, 5, 8, 10; w HIBR nie proponowano.

¹⁸ S. Piwowarczyk. *Concito gressu petis alta montis*. EK III 569.

¹⁹ W. Danielski: *Beata Dei Genitrix*. EK II 161.

²⁰ Lentinini, jw. s. 186 (nr 166); AH XLVI 179; w HIBR nie proponowano.

nubae, na Nawiedzenia hymn A. Eosta (zm. 1397 r.) *De sacro tabernaculo* i na Narodzenie NMP hymn z XII w. *Ave, mundi spes Maria*²¹. Ponadto 4 hymny wprowadzone nie figurowały wśród propozycji (*Rerum supremo in vertice, Mole gravati criminum, Veniens Mater inclita, Maria, Virgo regia*).

e) Do utworów maryjnych w pewnej mierze należałoby zaliczyć także hymny obchodów tajemnicy wcielenia i narodzenia Pańskiego; wśród nich aż 10 *Liturgia horarum* poświęca udziałowi Maryi w tej tajemnicy nieraz całe strofy. Należą do nich:

Verbum salutis omnium — w ostatnim tygodniu Adwentu hymn nieszporny, powstały z 2 utworów anonimowych z X w. (Chev 21386, 19089).

Veni Redemptor gentium, ostende patrum virginis — dzieło św. Ambrożego (zm. 396 r.)²² w tym samym okresie na oficjum czytań.

*Agnoscat omne saeculum*²³ — w uroczystość Zwiastowania Pańskiego na I nieszpory.

O Lux, salutis nuntia — w ten sam dzień na laudes, anonimowy utwór średniowieczny wyraźnie zwrócony do Maryi; w to święto zresztą pozostawiono w II nieszporach hymn maryjny: *Ave maris stella*.

*Christe, Redemptor omnium*²⁴ w uroczystość Bożego Narodzenia i podczas okresu w I nieszporach, utwór anonimowy z VI w. (od 1643 *Iesu, Redemptor omnium*).

*A solis ortus cardine*²⁵ — w laudesach tegoż święta, utwór Seduliusza (zm. ok. 450 r.).

*Candor aeternae Deitatis almae*²⁶ — w oficjum czytań tego święta, utwór zupełnie nowy, bez autora.

Quod chorus Vatum venerandus olim — w święto Ofiarowania Pańskiego — hymn nieszporny, przypisywany Rabanowi Maurovi (zm. 856 r.), znany w średniowieczu w Polsce (Chev 16881).

Legis sacratae sanctis caeremoniis — w oficjum czytań tegoż święta wybrane strofy z hymnu *Refulsit almae* (Chev 17084, 17088), przypisywanego Paulinowi II z Akwilei (zm. 882 r.).

Adorna, Sion, thalamum — hymn laudesów tegoż święta, dzieło Piotra Abelarda (zm. 1142 r.) z jego *Hymnarium Paraclitense* (z 3 różnych hy-

²¹ HIBR s. 198, 128, 201, 210.

²² Znany w średniowieczu w Polsce (wg badań własnych) i jako pieśń adwentowa: *Przyjdź, o Zbawienie pogańskie*, z oryginalną melodią w dawniejszych wydaniach *Śpiewnika kościelnego* J. Siedleckiego.

²³ Por. przyp. 15.

²⁴ W. Danielski. *Christe Redemptor omnium ex Patre*. EK III 271-272.

²⁵ R. Rak. *A solis ortus cardine*. EK I 1003-1004.

²⁶ W. Danielski. *Candor aeternae deitatis almae*. EK II 1311.

²⁷ W. Danielski. *Adorna, Sion, thalamum*. EK I 107.

mnów: Chev 516, 14576 i 14141), z pięknymi strofami do Maryi, charakterystycznymi dla jego poetyckich przeciwstawień i gry słów:

Offer, beata, parvulum,
tuum et Patris Unicum:
offer, per quem offerimur,
pretium, quo redimimur.

Procede, Virgo regia
profer Natum cum hostia:
monet omnes ad gaudium,
qui venit salus omnium.

3. CHRONOLOGIA HYMNÓW A ICH TREŚĆ

Zbierając wyniki analizy zasobu hymnów o tematyce maryjnej (29 na święta Najświętszej Maryi Panny, 10 chrystologicznych wspominających o Niej) — mającej współcześnie funkcjonować w oficjalnym kulcie — musimy zadać pytanie, na ile zbiór ten reprezentuje wszystkie wieki duchowości chrześcijańskiej — w tym wypadku pobożności maryjnej — i o ile pewne motywy eksponuje. Stwierdzenie to jest możliwe w wyniku ułożenia chronologicznego hymnów i poszukiwania regularności w pojawianiu się motywów treściowych w danym okresie. Od strony formy poetyckiej — nie będąc specjalistą — stwierdzić mogę tylko, że ogromna większość napisanych jest strofą jambiczną w czterowierszach, 4 utwory — saficką (św. Piotra Damianiego, Rabana Maura oraz współczesne), 3 alkmańską (*Corde natus* Prudencjusza, *Ave maris stella* i *Stabat Mater*), 2 są raczej „rytmami” o nietypowej strofie (*Salve Mater* i *Legis sacratae*).

a) Hymny o tajemnicy wcielenia (Ambroży, Prudencjusz, Seduliusz) do końca VI w. nigdy nie pomijają tematu Maryi jako dziewiczej Matki Słowa Wcielonego: może jest to echo soborów i definicji dogmatu chrześcijańskiego.

b) Pierwsze hymny wyraźnie zwrócone do Maryi pochodzą z okresu VII-IX w. Pojawia się w nich tytuł Matki Stworzyciela, chwalebnej Pani świata, nowej Ewy — Matki Łaski. Hymny o wcieleniu w tym okresie nawiązują do oczekiwania świata na Odkupiciela, zwłaszcza ze Starego Przymierza, podkreślają prawdziwe bóstwo i człowieczeństwo Syna Maryi i Jego królewską godność oraz Jego posłuszeństwo jako nowego Adama.

c) w X w. pojawiają się hymny zwrócone do Maryi, przeznaczone wyraźnie na Jej święta: Narodzenia (*O sancta mundi Domina* z prośbą o pokój, echo ustanowienia tego święta przez pap. Hadriana I w końcu VIII w.), Zwiastowania — jak widać, już mającego charakter maryjny

(*Verbum salutis omnium* z wezwaniem do Maryi w ślad za Gabrielem, aby przyjęła Chrystusa i otworzyła się, jak brama świątyni dla króla — obraz z Ezechiela).

Wyróżniają się poetyckim wyrazem hymny św. Piotra Damianiego z XI w. poświęcone tajemnicy Wniebowzięcia: w *Gaudium mundi* Maryja okazuje się drabiną Jakubową, po której Bóg zstąpił na ziemię, a ludzie wstąpią do nieba; jako pani aniołów, proroków i apostołów: w *Aurora velut fulgida* jest królową świata obejmującą tron. Prosi swego Syna, gdy Go już ogląda w chwale, aby dał udział w boskim życiu tym, z którymi dzielił ich życie ludzkie: zwrotka 1 stanowi przykład obrazowania:

Aurora velut fulgida
ad caeli meat culmina
ut sol Maria splendida
tamquam luna pulcherrima.

W trzecim jego hymnie pierwszy raz spotykamy motyw „grzeszników”: ze stanu sług, wyzwoleni z więzów grzechu, stajemy się dziećmi światłości, nowym stworzeniem i królewskim kapłaństwem.

Hymn Piotra Abelarda wykazuje, że w XII w. święto Ofiarowania Pańskiego było traktowane jako maryjne, gdyż obok ofiary Chrystusa dostrzegano współofiare Maryi. Dalszy XII-wieczny hymn — *Veni prae-celsa Domina* przeznaczony wyraźnie na Nawiedzenie NMP, świadczy, że jeszcze przed zaprowadzeniem tego święta w Kościele (1389 r.) zważano mistyczne znaczenie nawiedzenia Maryi, przynoszącej radość, oczyszczenie, pokój, moc i zjednoczenie, pewność wiary wbrew błędom. Hymn *Maria, Virgo regia* przedstawia małą Maryję jako świątynię Boga, radującą się w Jego domu, modlącą się za wiernych, aby stali się świątynią Ducha Świętego. Był on już znany w XII w. i świadczy o obchodzie tajemnicy Ofiarowania Maryi przed przyjęciem święta w Kościele zachodnim (poł. XV w., najwcześniej wprowadzili je karmelici — 1391 r.). Maryjny charakter ma także hymn o zwiastowaniu *O lux salutis nuntia*, w którym Maryja jest równocześnie służebnicą Boga, królową nieba i opiekunką wiernych, przez Nią wieczny Bóg raczył wejść w czas i poddać się opiece Matki. W tajemnicy Bożego Narodzenia hymn *Fit porta Christi pervia* ukazuje Maryję jako bramę Chrystusa, przychodzącego przez Jej dziewicze macierzyństwo jako oblubieniec, odkupiciel i założyciel Kościoła (aluzje do Ps 18 oraz prorocत्व Ezechiela i Daniela).

Sekwencja *Stabat Mater* w funkcji hymnu otwiera grupę hymnów XIV w. Od rozważania boleści Maryi każe przejść do wspólnego przeżywania ich i miłowania Jezusa, oraz prosić o moc z krzyża i o chwałę po śmierci z Chrystusem. Hymny Dantego wysławiają dziewicę Maryję, wy-

jątkową wśród stworzeń, zawierającą w sobie wszystko dobro, jakiego Bóg udzielił stworzeniom. Z XIV w. pochodzi też *Iubilus aureus*, czyli *Salve, Mater misericordiae*, w którym pojawia się nowa myśl o duchowym macierzyństwie Maryi jako Matki Łaski Bożej.

Do średniowiecza należy jeszcze tylko hymn *In plausu grati carminis* (kompilacja utworów z XV w.) wysławiając poczęcie Maryi w duchu teologii franciszkańskiej, tj. niepokalanego poczęcia, o zachowaniu od wszelkiej skazy grzechu pierworodnego — jako znaku Bożego zmiłowania nad grzesznymi ludźmi. Hymn o Nawiedzeniu z XV w. *Veniens Mater inclita* skomponowany kunsztownie (3 strofy zaczynające się od *Veni, Procede, Saluta*; doksologia stanowi aluzję do *Magnificat*) mówi o nadziei dla nieszczęsnych, którym zajaśniała nadzieja wejścia do chwały.

Obecnie 31 hymnów pochodzi z epoki patrystycznej i średniowiecza, aż po reformę trydencką. Zapewne chodzi w ich wyborze o wykazanie, że nasza duchowość maryjna ma tak głębokie korzenie, skoro wszystkie współcześnie obudzone motywy są już tam obecne, a pewne skróty i niewielkie korekty pozwoliły te utwory bez trudności zastosować do dzisiejszej modlitwy Kościoła.

Już z XVII w. pochodzi hymn na Niepokalane Poczęcie (ściślej *de Puritate BMV*) *Praeclara custos virginum*, w którym Maryja jest nazwana *amica stella naufragis* i strzeże w czasie burzy życia (sceneria bogato rozbudowana), ponieważ rozpoznała sama i pokonała zakusy węża. Hymn różańcowy E. Sireny skomponowany jest bardzo syntetycznie, lepiej niż hymny T. A. Ricchiniego; ponadto pierwszy raz do rozważania tajemnic Chrystusa wezwane tu są wszystkie narody. Na to samo święto hymn Leona XIII zawiera jednak w sobie ślad pierwotnego przeznaczenia na święto Matki Boskiej z Lourdes, zaczynając się od obrazu potomków Adama zrodzonych w stanie choroby, od której jedyny wyjątek stanowi Maryja. *Maria quae mortalium* hymn również z XIX w., prosi o rozwiązanie więzów grzechu, uzdrowienie i pokój, w końcu o nagrodę w niebie.

Już współczesne hymny B. Verghettiego na Wniebowzięcie nawiązują do nowego czytania w to święto: z Apokalipsy 12,1 — Maryja za zwycięstwo nad śmiercią, piekłem i grzechem została królową nieba i ziemi — i wiernym wyprasza jedność w Chrystusie i doprowadza do wiary narody. Tegoż autora hymn o Maryi królowej wysławia Ją jako wyniesioną ponad stworzenia, najwyższe dzieło Boga i uczestniczkę męki Jezusa, za co została Matką wierzących — co jest współczesnym wyrazem typologii Rdz 3, 15-20; J 19, 26-27. W końcu *Concito gressu*, hymn na Nawiedzenie, przedstawia Maryję jako panią i błogosławioną powitaną przez Elżbietę i Jana, ale też śpiewającą *Magnificat*, a w końcu idącą z posługą zbawienia jako „niosąca Chrystusa — Christifora“

Ostatnie więc hymny nie tylko są odbiciem rozwoju teologii Maryi, albo też ukazują postawy Maryi do naśladowania przez wiernych, wy-ciszając myśl o „nieszczęsnych grzesznikach” — zgodnie ze współczesną duchowością Kościoła. Potwierdzałoby to na tym przykładzie słuszność adagium: *Lex credendi legem statuat supplicandi*: ale niezwykle jest odkrycie, że nasza współczesna duchowość tkwi korzeniami w całej tradycji Kościoła.

OLD AND MODERN MARIAN HYMNS IN THE RENEWED LITURGY OF HOURS

S u m m a r y

The modern revision of the *Roman Breviary* also led to a change in the hymn collection: while the latest editions contained 160 hymns, the renewed book entitled *Liturgia Horarum* comprises 291 hymns. The paper presents only the collection of hymns about the Virgin Mary: the process of increasing the quantity, the present quantity and origin of the hymns, and finally the chronology of growing the Virgin Mary cult motives in these hymns. The increase of the number of hymns from 4 in 1568 to 24 in 1955 started at the beginning of the 18th century and depends on the increase of the standing of the Marian feasts or on their introduction (of Seven Dolours, Rosary, of the Immaculate Conception, the Holy Virgin Mary of Lourdes, of Maternity, of the Assumption since 1950, and of Mary the Queen since 1955). In addition, on the basis of the author's own research, 9 hymns about the Virgin Mary which were used in Poland in the 13th and 16th centuries (Cracow) as well as 8 hymns introduced to *Proprium Poloniae* in the 20th century are presented.

The reform of the calendar in 1969 had an effect of stressing the importance of some of the feasts by an addition of some hymns or their better choice. The feasts of the Immaculate Conception, Mother of God, the Assumption, and also of the Visitation, of the Dolourous Virgin Mary and Mary the Queen have three hymns each; the Nativity and Presentation of the Virgin Mary — two hymns each; and of Rosary — only one. Besides, in Commune now there are 6 hymns, among them a fragment of Dante's *Paradise*. Altogether the present liturgy has accepted 29 hymns about the Virgin Mary; moreover, the Marian contents are found in 10 hymns about the Mystery of the Incarnation (Christ's Nativity, Presentation and Annunciation). In this group only 8 hymns were written in the modern times. Hymns dating from before the end of the 6th century worship Mary's virginal maternity, those from the 7th-9th centuries introduce the title of Mother of the Creator and Mother of Grace; only from the 10th century on hymns, especially those by St. Peter Damian, address Mary herself; hymns from the 12th-14th centuries show Mary's contribution to salvation and her spiritual maternity; hymns from the 15th-17th century address Mary as the refuge of sinners. The authors writing in the 19th and 20th centuries (Leo XIII, B. Verghetti, and the anonymous author of the latest hymn about the Visitation) treat Mary as the victorious Mother of the faithful and finally as an example of bringing Christ to people.